

Anmeldelser

Eiler Worsøe: *Mols Bjerge. Et kulturlandskabs historie fra oldtid til nutid*. Skippershoved 1990, 82 s.

Eiler Worsøe, formand for Nordisk Kulturlandskabsforbund, har med udgangspunkt i botanikken i de senere år været en engageret dyrker af kulturlandskabets historie med speciel vægt netop på plantesamfundenes kulturhistorie.

I det foreliggende lille, men smukt udstyrede, værk har han sat sig for at skildre Mols Bjerges landskabshistorie. I dag henligger området som et af landets dejligste naturreservater, men som forfatteren påviser er denne tilsyneladende natur blot en ny kulturtilstand skabt ved systematisk pleje af arealet, herunder især afgræsning med kreaturer. For blot 100 år siden var Mols Bjerge et åbent landbrugsland, og igennem en række tværsnit beskrives det hvorledes landskabet har udviklet sig igennem 6000 år. Fra urskov til bondestenalderens bosætning, via et stadig mere intensivt landbrug til et udmærkningsstadie, hvor nåletræsplantagerne skød op i perioden 1880–1960, og endelig de sidste år, hvor naturpleje, kratrydning og offentlig afgræsning har genskabt noget der ligner vore ideal-førestillinger om natur: »Sådan er vort ferieland blevet til«.

Bogen rummer adskillige interessante betragtninger om begrebet »naturgenopretning«, der spiller så stor en rolle i nutidens økologiske fredningsplanlægning. Men især gengiver den med ægte varm entusiasme de oplevelser et sådan rigt kulturlandskab kan byde på, når man færdes i det med en smule forundskaber, som netop kan erhverves i et værk som dette. Ikke overraskende er de botaniske afsnit de mest dybdegående og kompetente, medens det nogle steder volder forfatteren problemer at tumle de svære hartkornsbegreber og lignende historiske besværligheder. Symptomatisk herfor er adskillige fejl i oversættelsen af prøven på en markbogstekst fra 1683 (s. 18). Forholdet mellem landgilde, hartkornstaksering 1688, produktion, skatter og afgifter fremstår ikke klart, og de foretagne beregninger af levevilkår er ikke fyldestgørende. Kulturlandskabsstudier må nødvendigvis

være tværfaglige med de faldgruber dette fører med sig. Til gengæld kan man i værket glæde sig over mange spidsfindige betragtninger, som 1700-tals præsten, der formentligt i tidens ånd fandt »at ubrugeligt var det samme som grimt«.

Erland Porsmose

Danske kalkmalerier. Sengotik 1475-1500. Redaktør: Ulla Haastrup. Fotografer: Lennart Larsen og Kit Weiss. Grafiker: Mia Okkels. Nationalmuseet. Christian Ejlers' forlag. København 1991. 183 s.

Dette bind er i endnu højere grad end de tidligere præget af en række artikler om periodens kulturhistorie, men i modsætning til tidligere synes anmelderen, at det nu er på sin plads med den overdådighed af billeder og forskelligartede billeder vi har fra denne tid!

Af særlig interesse er her de mange artikler (16 ud af 46), der handler om restaurering, maleteknik, materialer og priser, hvor man virkelig får god besked og i flere tilfælde gamle opfattelser revideret.

Det vrimler med kalkmalerier fra dette kvarte århundrede, deriblandt mange der er fundet inden for det sidste tiår, og der er ligeså mange fra tiden op til 1536, så man forstår godt, at Ulla Haastrup har lagt en grænse ved år 1500, mere af praktiske grunde end efter stilistiske kriterier. De mange nytillkomne billeder har også bevirket, at vi får indkredset og sat bedre karakteristika på flere værksteder; det gælder den østjyske »Markblomstmaler«, den fynske »Træskomaler« og især det sjællandske »Kapelværksted«.

Vi er henne i bloktrykkens og bøgernes tid, og flere artikler påviser, hvilke forlæg kalkmalerne kan have haft. Artikel 46 omhandler ornamentik, og en sammenligning med nomenklaturen i Danmarks Kirker og Danmarks Kalkmalerier viser med al ønskelig tydelighed, at her er det tiltrængt med en fælles knæsat typologi, helst ledsaget af billeder (tegning). Ideen være hermed givet til redaktionen!

Det er øjensynlig umuligt at undgå sjuskefejl, men jeg er dog kun faldet over 2! Bellinge-billederne er på s.14 sat til 1498 (endda i et afsnit om datering), og på side 172 hedder århusbispen pludselig Ove Bølle.

Niels M. Saxtorph

Poul Rasmussen: *Studier i Århus stifts ældste ejendomshistorie*, 1978. IV, 18, 28 s. - 2, 1980. 22 s. - 3, 1984. 25 s.

I en række bøger og afhandlinger har Poul Rasmussen leveret bidrag til belysning af de gejstlige embeders og institutioners godshistorie i den del af Århus stift, der ligger syd for Randers Fjord. Det først udgivne bind, *Den katolske kirkes jordegods i Århus stift*, 3, udgivet 1957 som særtryk af en række afhandlinger i Østjysk Hjemstavn 1954-57, blev ikke gennemført med udgivelse af de tilsvarende bd. 1-2. Men i stedet fremlagde Poul Rasmussen kommenterede udgaver af Århusgård og Åkær lens jordebog 1544, 1960, Silkeborg lens jordebog 1586, 1964, og Århus domkapitels jordebøger, 1-3, 1972-75.

Disse arbejder er senest suppleret med tre små hæfter, der belyser selvejernes, kronens og Århus bispestols gods i Houlbjerg herred 1536; og besiddere af fast ejendom i Ning herred 1536 og ejendommens afgifter og hartkorn 1664 og 1688 (1978). Besiddere af fast ejendom i Framlev herred 1536, deres ejendommers afgifter og hartkorn 1680 og 1688 (1980). Og tilsvarende for Vester Lisbjerg herred (1984).

Det af Poul Rasmussen benyttede materiale er mangelfuldt, ikke mindst for tiden før reformationen, og han har med stor skarpsindighed måttet fortolke det og sammenstille spredte oplysninger. Hans resultater er bl.a. tilstrækkelige til at vise, at herreklostrene havde erhvervet meget jordegods i tiden, før agrarkrisen satte ind i 1300-årene, og for arbejdet med gård- og godshistorien i de pågældende områder er hæfterne et værdifuldt grundlag.

Ole Degn

Folketællingen 1787, 1. juli, for Sæby købstad og for Understed, Karup, Volstrup, Hørby, Torslev, Skæve og Albæk sogne i det daværende Børglum herred, Børglum amt. Udgivet af Byhistorisk Arkiv, Sæby Museum, 1990. 178 s., 2 kort. Pris: 80 kr. Ekspedition: Byhistorisk Arkiv, Sæby Museum, Algade 1-3, 9300 Sæby.

Bemærkelsesværdig ved denne udgave af folketællingen 1787 er en fortræffelig indledning af Jens Holmgaard om »De ældste folketællinger og stavnsbåndsløsningen«, hvor han (på trods af mangel på direkte kildeudsagn) overbevisende argumenterer for, at både folketællingen fra 1769 og

den foreliggende fra 1787, blev foranstaltet som et led i bestræbelser på at ophæve stavnsbåndet. Det er Holmgaards hovedargument, at stavnsbåndsløsningen jo i virkeligheden var en omlægning af udskrivningsvæsenet, således at grundlaget for udskrivningen af soldater på landet blev flyttet fra hartkornet organiseret efter godser til at blive lagt på den totale folkemængde helt uafhængigt af godssystemet. Derfor var det naturligvis nødvendigt for centraladministrationen at have præcise data ikke alene om befolkningens størrelse, men også om fordelingen på køn, alder, erhverv m.v.

Derudover indeholder bogen en nyttig udgave af Rentekammerets forestilling af 13/3 1787 og Pro Memoria af 3/4 1787, der giver læserne en mulighed for detaljeret at følge tilblivelsen af folketællingen.

Selve udgaven af folketællingen 1787 for Sæby og omkringliggende sogne (stort set identisk med den nuværende Sæby kommune) er foretaget på maskinskrevne skemaer svarende til de ved folketællingen anvendte, og er let at orientere sig i takket være gode indholdsfortegnelser, et udførligt personnavneregister (efter efternavne) og et stednavneregister, som er særlig interessant i dette område med mange enkeltgårde.

Desuden er udgaven udstyret med en del faksimile-aftryk af den originale folketælling, og det giver anmelderen og andre læsere let lejlighed til at studere udgivelsesmetoderne.

Sæby købstad

Den originale liste	Udgaven
Allgaden No. 1. 1ste Familie	Algade hus nr. 1. familie 1
Hans Andersens Enke	Anne Marie Sørensdatter (Hans Andersens enke)
Anne Cathrine	Anne Cathrine Hansdatter
Anne Maria	Anne Marie Hansdatter
No. 2. 2den.	2 2.
Hans Jensen Lasberg	Hans Jensen Laurberg
Mariane Madsdatter	Mariane Madsdatter Bister
Anne Maria --	Anne Marie Hansdatter
Mads Bister	Mads Olufsen Bister

Den flittige udgiver har altså ved hjælp af kirkebøgerne eller måske andre kilder »forbedret« folketællingen med nogle for brugeren nyttige oplysninger, vel at mærke under forudsætning af at de er korrekte. Desværre får læseren ikke at vide, hvornår oplysningerne stammer fra den originale kilde, og hvornår det er udgiverens tilføjelser eller rettelser, og det havde dog været meget nemt at angive dette ved kursiv eller understregning.

Der er ubetinget tale om et nyttigt hjælpemiddel for alle, der arbejder med egnens historie og dens befolkning. I betragtning af det store arbejde, der har været forbundet med udgaven, må det være anmelderen tilladt at bemærke, at brugsværdien dog havde været mange gange større (og det manuelle arbejde væsentligt mindre), såfremt denne udgave også havde været leveret på en diskette, og

især nyttig til egentlige historiske og demografiske undersøgelser hvis den havde været indskrevet i en database f.eks. Landbohistorisk Selskabs LAND-BASE.

Bogen er forsynet med et godt kort over Sæby fra 1799 og et nærmest ulæseligt aftryk af Videnskaberne Selskabs kort. Det havde været meget bedre at gengive et udsnit af kort nr. 11, 1683, fra Atlas over Danmarks administrative inddeling, hvorved læserne havde haft mulighed for direkte at lokalisere en stor del af samtlige stednavne i folketællingen.

Karl-Erik Frandsen

Jacob All Hofman (Bang): Odense amt beskrevet 1843, bd. II, udgivet med indledning og kommentarer af Finn Stendal Pedersen, Historisk Samfund for Fyns Stift, 1991, 416 s., ill. Kr. 248.

På omslaget af udgavens bd. I (og nu også på bd. II) loves det, at udgaven vil blive på næsten 600 sider. I subscriptionsindbydelsen loves der godt 600 sider, og nu efter udsendelsen af bd. II kan det konstateres, at udgaven blev på i alt 732 sider. Subskribenterne har således fået valuta for pengene. Alligevel er tidsplanen overholdt, og nu er det kun tilbage at vente på udgaven af den tilsvarende amtsbeskrivelse for Svendborg amt fra 1837, der er lovet på markedet næste år med ca 550 sider.

I bd. II af udgaven for Odense amt får vi svar på de resterende »standardspørgsmål«, som Landhusholdningsselskabets amtsbeskrivelser er disponeret efter: »Spores sygdomme hos kornet?«, »Er produktionens afsætning forbundet med vanskeligheder?«, »Opgiver bønderne endnu ævred« etc. etc. Vi har her fået tilgængeliggjort en meget væsentlig kilde til de fynske landboforhold i første halvdel af 1800-tallet, men også en væsentlig kilde til f.eks. fiskeriets og købstædernes forhold på dette tidspunkt, hvad man ikke på forhånd kunne være klar over.

De statistiske bilag, som afslutter den originale tekst og som i nyudgaven fylder 85 sider, er – set i sammenhæng med hvad Tabelkommissionen/Statistisk Bureau publicerede i 1840erne og 1850erne af fynske data – af ret tilfældigt indhold. Det ville dog have været ukorrekt ikke at medtage dem, når de nu findes i originaludgaven. Nyudgavens virkelige raison d'être – bortset fra at man slipper for at læse trykte gotiske bogstaver – er imidlertid, at man her i bd. II får registre til værket, hvad originaludgaven ikke indeholder: Et personregister på 10 sider, et sagregister på 14 sider og et stedregister på 15 sider.

Sagregisteret er naturligvis umådeligt nyttigt for alle, der vil undersøge, om dette eller hint spørgsmål er behandlet i amtsbeskrivelsen – udover hvad man kan læse ud af indholdsfortegnelsen. Til lokal-

historisk brug er imidlertid stedregisteret vigtigst, og her er der et spørgsmål, om ikke udgiveren kunne have hjulpet benytterne lidt mere.

Under »Agernæs gd., Helnæs sogn« henvises f.eks. i stedregisteret til bd. I s. 76, 87, 106 og bd. II s. 111 og 197. Heraf findes henvisningerne til bd. II s. 111 og 197 ikke under opslagsordet »Helnæs sogn og by« i stedregisteret. Forklaringen er, at »Agernæs gd.« på disse to steder i originalteksten og derfor i nyudgaven er anført uden vedføjet sognenavn. Dette har tilsyneladende været et generelt princip for udgiveren ved udarbejdelsen af stedregisteret. Konsekvensen er, at en benytter, der ønsker at finde alle steder i teksten om et bestemt sogn, altså ikke kan nøjes med at slå op under sognenavnet i stedregisteret, men f.eks. ved hjælp af Trap først må etablere en liste over alle stednavne i sognet og derefter slå dem op enkeltvis i stedregisteret.

Til forsvar for den af udgiveren anvendte metode kan anføres, at hvis der f.eks. under Helnæs sogn i registeret var henvist til bd. II s. 111 og 197, ville man ved opslag på disse sider ikke forstå henvisningen, med mindre man vidste, at Agernæs gd. lå i Helnæs sogn. Dette problem kunne dog have været løst, hvis udgiveren i stedregisteret under sognenavnene systematisk havde anført alle i udgaven nævnte lokaliteter som underbegreber og for hver af dem havde anført henvisninger til sidetal. I udgavens register er opslagsordet »Helnæs« kun underopdelt på »Helnæs by og sogn« og »Helnæs halvø«. Den foreslåede form med gentagelse af alle stednavne under det relevante sognenavn ville højst have gjort stedregisteret 5 sider længere og ville ikke have medført væsentligt større arbejde for udgiveren. Alle landsbyer og hovedgårde er allerede forsynet med oplysning om sogn i registeret.

Væsentligst er dog, at udgaven er forsynet med registre og at en stor mængde relevante oplysninger om Odense amt og dens købstæder i begyndelsen af 1800-tallet nu er blevet nemmere tilgængelige og forsynet med forklarende kommentarer. Gad for resten vide om det på side 182 omtalte Jens Benzonske legat for uformuende skatteydere i Odense endnu uddeler penge?

Poul Thestrup

Hitlerflüchtlinge im Norden. Asyl und Politisches Exil 1933–1945. Never Malig Verlag, Kiel, 1991.

I efteråret 1989 fandt der en international konference sted i København. Emnet var »Hitlerflygtninge i Norden. Asyl og politisk eksil 1933–1945«.

De tre dages foredrag og diskussionsindlæg er udgivet i bogform på tysk af Hans Uwe Petersen, der er arkivar på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv i København. Han selv og seks andre

danske deltagere har leveret bidragene sammen med ti fra de andre nordiske lande, én fra Holland og fem fra Tyskland.

Eftersom konferencen fandt sted i oktober 1989, skal det med, at af de fem tyskere kom kun én fra Forbundsrepublikken, mens de fire kom fra det daværende DDR, af dem tre fra universitetet i Greifswald. Her udgives der et tidsskrift med navnet Nordeuropa.

Den ene af forskerne fra Greifswald, Dr.sc. Dörte Putensen, synes endog at beherske det danske sprog.

Bogen udkom i sommeren 1990 med støtte fra Forskningsrådet, en række fonde og fagforeninger og fra landet Schleswig-Holstein. I et forord siger udgiverne, at emigranterne fortjener at blive holdt i ærefuld erindring – og at denne erindring skal kobles sammen med en stillingtagen til den aktuelle asylpraksis.

Anker Jørgensen holdt åbningstalen og jævnt og ligetil beretter han med udgangspunkt i egne erindringer fra besættelsestiden. Han erkender, at der også i Danmark var en vis antisemitisme, dog uden at det betød, at man var nazist.

Om forholdet for de tyske flygtninge, der kom hertil i tiden 1933–40 sagde Anker Jørgensen, at vi var uhyre forsigtige. »De måtte ikke være politisk aktive. De var flygtet af politiske grunde, men de skulle forholde sig passivt. – Hvorfor? – Fordi vi simpelt hen ikke turde lade Danmark blive agitationsbasis mod Hitler-Tyskland.«

Efter disse ærlige konstateringer af de faktiske forhold er resten af bogen en slags bevisførelse for, at det forholdt sig sådan. Brian Klitgaard og Jens Melson beskriver den officielle danske udenrigspolitik ved hjælp af begrebet »invisibility.«

Endelig ikke støde den farlige nabo mod syd! Ved at samarbejde med de andre nordiske lande og med Benelux, og ved at føre en tvetydig politik i Folkeforbundet kunne man sløre såvel hensigter som beslutninger.

Regeringen holdt lav profil, og statslige samfundsorganer medvirkede til, at også pressen og andre betydningsfulde faktorer gik stille med dørene. Det bliver f.eks. slået ubarmhertigt fast, at heller ikke den danske folkekirkede som sådan protesterede mod den restriktive flygtningepolitik.

Det påvises, at den flygtningepolitik – eller mangel på sammen – staten praktiserede – og et halvt århundrede senere, især efter stramningen i 1986 stadig praktiserer – var og er selektiv og restriktiv; – strengere end den, f.eks. Sverige, Tyskland og Frankrig praktiserer i dag. Bogen behandler tysksprogede emigranter og asylansøgere. Folk som fra Nazityskland, fra Østrig og fra Sudeterland af politiske og religiøse grunde løb for livet. Det var altså især kommunister, socialdemokrater og jøder.

Af de ca. 360.000 mennesker, der forlod Tyskland lige efter den nazistiske magtovertagelse i 1933, var det kun en lille brøkdel, der kom til Nordeuropa, men her var det arbejdsløshed og

krise, og vi kunne ikke have »bekvemmelighedsflygtninge« til at komme og ligge os til byrde.

Vi kunne ikke vide, at det brune barbari var så uhyrligt, som vi senere blev klar over, at det var. Derfor sendte vi mange tilbage til fængsel, kz-lejr, undergang og død.

Jøder og kommunister brød vi os mindst om. Socialdemokrater fik en noget bedre chance, især takket være det organiserede private hjælpearbejde med Matteotti-komiteén i første række. De samlede anstrengelser for at belyse situationen for de tysksprogede flygtninge i de nordiske lande og for at foretage sammenligninger munder nødvendigvis ud i, at det alt i alt er en trist affære, et grårumset kapitel af vores historie.

De enkelte klare glimt, der lyser op i de officielle statsapparaters mørke, kommer næsten udelukkende fra enkeltpersoner og fra hjælpeorganisationer.

Det var et fornemt tilskud af ånd og kultur, vi så kortsigtet og småligt gav en sølle behandling. Og de enkelte nordiske lande har ikke meget at lade hinanden høre.

Ved vurderingen af denne bog skeler man selvfølgelig til den righoldige litteratur om emnet. Selv om flere af bidragerne beklager, at dette eller hint delemne ikke er godt nok udforsket, tør det vist siges, at netop denne emnekreds har været genstand for stor forsknings- og publiceringsindsats.

Steffen Stefensens smukke værk »på flugt fra Nazismen« turde vel anses for hovedværket.

Blandt emigranterne var der jo mange, som formåede at komme til orde i modsætning til den kvarte million tyskere, der var her efter besættelsen.

I den foreliggende bogs enkeltindlæg beskrives de generelle forhold ganske udtømmende, og vi støder på en del enkeltskæbner, men får kun en stump af deres hele skæbne. Ét helt menneske bliver vi dog præsenteret for. Dets hele livsforløb fra vugge til grav bliver beskrevet. Fragmentarisk, javel, men det er en hel skæbne.

Det gælder kunstneren Alfons Heising. Den lille snes illustrationer er gengivelser af hans træsnit og plastikker. Hans skæbne er i al sin utrolige grumhed repræsentativ for mange af de tysksprogede emigranter, der kom til at tilbringe nogle år i Danmark.

Det er godt med denne enkelte personbeskrivelse, men – og her kommer min eneste egentlige anke: Også Alfons Heising tilhører gruppen af fremragende intellektuelle og kunstnere; men hvorfor i alverden har dog ikke bare én af skribenterne, der alle har så nært et forhold til arbejderbevægelsen, taget sig på at beskrive nogle mere anonyme »almindelige« menneskers ophold i et eller flere af de nordiske lande – kædet sammen med deres øvrige livsforløb?

6000 sudetertyske flygtninge i Sverige! Et par

profiler fra denne store gruppe f.eks. ville have været velgørende.

Det er helt fint med Heising, Brecht, Willy Brandt, Bruno Kreisky og Karl Raloff osv. – endnu en gang. Det er klart, hvorfor de blev Hitlerflygtninge, og deres levnedsløb før og efter er udforsket og beskrevet også af dem selv, men hvad med de »jævne« mennesker i emigrantgruppen? Hvorfor var de havnet der? Hvordan gik det dem i asyldiden – og efter?

Det ene desideratum sidder jeg tilbage med, og kunne iøvrigt mageligt have undværet et par af afsnittene i bogen.

Når man endvidere prætentivt ønsker at medvirke til en stillingtagen til den aktuelle asylpraksis, bliver nødvendigheden af at kende det enkelte medlemmes i hele dets totale situation endnu mere udtalt.

Den vældige ophobning af kilde- og litteraturhenvisninger er da kun normalt videnskabeligt tilbehør, men dets omfang og måden, det er administreret på, gør bogen lidet læservenlig. Den henvender sig til en såre begrænset kreds.

At man som dansk skatteborger i al almindelighed ikke stiller spørgsmål ved de kriterier, forskningsrådet bevilger midler efter, skal ikke forhindre nærværende anmelder i at spørge sig selv: Hvor fjerne fraktalange af dette emne er det rimeligt at arbejde sig ud i for danske skattekroner? De midler, som bruges på ét emne, kan jo ikke også stilles til rådighed for et andet.

Arne Gammelgaard

Máliáraq Vebæk: *Navaranaaq og andre. De grønlandske kvinders historie*. Gyldendal 1990. 300 sider. Kr. 225. Ill.

Det er en velskrevet bog, hvor man tydeligt fornemmer, hvor meget det har ligget Máliáraq Vebæk på sinde at vise de grønlandske kvinders betydning i fortid og nutid, for familie og samfund. Gennem forfatterens samtaler (især i anden halvdel af 1980'erne) med gamle, midaldrende og unge kvinder – fremtrædende på forskellig vis, i lokalsamfundet eller på landsplan – får vi nogle kloge, stærke personligheder præsenteret. Samtidig giver disse kvinder et billede af kvindernes ændrede vilkår gennem historien. Man får også en antydning af den inert, som betyder, at hjemmestyret endnu ikke tilstrækkeligt har indfriet forventningerne om en mere harmonisk og »grønlandsk« samfundsudvikling.

Bogen er bygget op kronologisk. Forfatteren indleder med nogle kapitler om kvinderne i mere uberørte eskimoiske samfund – med bl.a. eksempler på kvinder i mandlige erhverv, som fangere og åndemane. Dernæst skildres kvindernes møde med den hvide mand, ikke mindst missionærerne. Der er bl.a. et par eksempler på kvindelige profeter,

hvis forkyndelse illustrerer kulturkampen, kampen om sindene.

Thulekvinder og østgrønlandske kvinder får hver deres kapitel. De to områder blev først koloniseret i årene omkring 1900, så her har Máliáraq Vebæk bl.a. kunnet trække på gamle kvinders meddelelser om tiden før og efter. Foruden forfatterens egen fremstilling af fortiden får vi altså nulevende kvinders beretninger om egne oplevelser, således at fortiden trækkes op i nutiden.

Endelig handler mere end halvdelen af bogen om kvinder i Vestgrønland i dette århundrede. Den geografiske skævdeling kan forsvares med, at langt størstedelen af befolkningen bor i Vestgrønland. Vi hører om vilkår og ændringer i vilkår med hensyn til erhverv, uddannelse, politisk arbejde – herunder kvindeforeningsarbejde, og om kvinder i Danmark. Til sidst er der et kapitel om kvindelige kunstnere. Emnerne præsenteres af en lang række kvinder, som Máliáraq Vebæk har interviewet eller samlet oplysninger om. Foruden kvinderne trækker hun på meget andet stof, som står anført efter hvert afsnit og i en omfattende litteraturliste.

Máliáraq Vebæk har, som hun skriver til aller sidst, villet lave en bog, som kan underholde og oplyse. Hvad enten man har grønlandske forkundskaber eller ej, er det en underholdende bog – som bedst egner sig til at læses i sammenhæng. Den er ikke nogen håndbog, idet der ikke er et sagregister.

Bogen er oplysende, især vedr. grønlandske kvinder, som har haft baggrund og kræfter til at gøre sig gældende offentligt på forskellig vis. Hvad de tavse kvinder angår, de fleste, er der et lille kapitel om den grønlandske fangerkone i førmoderne tid, intet om fiskerkonerne og et lille afsnit om arbejderkvinder. Disse kvinders vilkår kunne det også være interessant at få belyst. Omlægningen i dette århundrede fra fangst som hovederhverv til fiskeri til fiskeindustri medførte omfattende forandringer i familie-, kultur- og samfundsmønstret.

Forfatteren beskriver; bogen er ikke analyserende, undrende eller konkluderende. Derfor er der også temaer, som kun antydes, men som kan give inspiration til eventuel uddybning. F. eks. nævnes det, at kvinder i såvel Thule som Østgrønland har forsøgt at bevare henholdsvis Thulesproget og det østgrønlandske sprog overfor det dominerende vestgrønlandske sprog. Sammenholdt med at det, som Máliáraq Vebæk nævner, også var kvinder, som bistod ved udformningen af det tidligste grønlandske skriftsprog som hjælpere for missionærer ved oversættelser fra bibelen, tegner der sig et interessant materiale f.eks. som bidrag til belysning af kvinder som kulturbærere.

Skildringen af den grønlandske kvindebevægelse vækker mindelser om den danske, bortset fra to forhold, som nævnes i bogen: Det var mændene, som gennemførte valgretten for kvinder (så sent som i 1948), uden at disse havde kæmpet for den. Det kunne være interessant at undersøge nærmere.

Hvad den unge grønlandske kvindebevægelse angår, adskilte den sig fra rødstrømpebevægelsen ved også at være en del af den nationale politiske bevægelse i Grønland i 1970'erne. Hvilken betydning har kvinderne haft for den grønlandske nationalisme?

Bogen er ikke og gør ikke krav på at være et videnskabeligt værk, endstige den endelige bog om de grønlandske kvinders historie. Hvad den gør, er at underholde, oplyse og inspirere, ikke mindst takket være de mange interviews.

Ditte Bentzon Goldschmidt

Günter Weitling: Die Heimdeutschen. Ursprung, Geschichte und Wesen, udg. af Bund deutscher Nord-schleswiger, Åbenrå/Sønderborg 1991.

Günter Weitling er tysk præst i Sønderborg, initiativtager til og leder af den tyske mindretalsamling i byen, og en af det tyske mindretals ledere; en af dem, der har markeret sig stærkt i den tyske kulturdebat i Sønderjylland.

Hans kulturbegreb er bredt, ser kultur som udtryk for hele menneskets livsforhold og dets søgen efter mening med livet. Herudfra er det naturligt for det tyske mindretal at skabe en tysk museums-samling, som nu udbygges til et museum. Det er jo i mindretallets egen interesse at skabe bevidsthed om sin historie, og at skrive den. For Weitling at se er netop dette en eminent vigtig opgave for mindretal – for det danske og tyske, der pr. definition er historiske skæbnefælle-skaber.

Det tyske mindretal, mener han, halter bagefter på dette punkt bag det danske; og, vurderer han, i Syd-slesvig synes der at være betydeligt bedre forståelse for dette, at historien er et bærende, fremtidsformende element.

Günter Weitling går dog et skridt videre for det tyske mindretal, hvor det danske mindretal adskiller sig væsentligt. Han taler således om det tyske mindretalspartis, Slesvigsk Partis, myte: at man har skabt et eget partiapparat i det tyske mindretal, og søgt at markere Slesvigsk Parti som nord-slesvigsk regionalparti. Det er mislykkedes, og har i stedet ført til en overpolitisering af det tyske mindretal, hvor nogle i mindretallet har fået det indtryk, at det politiske arbejde prioriteres højere end de som oftest uskarpt definerede kulturelle opgaver.

Det er ikke lykkedes for Slesvigsk Parti at forene tysk mindretalspolitik med en regional politik for større kredse af Sønderjyllands danske flertalsbe-folkning, fordi de otte danske partier i Sønder-jylland i forvejen dækker det politiske spektrum. Derfor stiller det tyske mindretal sig spørgsmålet, hvad alternativet til 1980ernes mislykkede tyske parti- og regionalpolitiske eksperiment er.

Günter Weitling svarer: Det er det kulturelle arbejde, der er det primære for det tyske mindretal, og det er kulturen frem for politikken, mindret-

tallet skal satse på fremover. Han mener, det tyske mindretal godt kan undvære den politiske side, mens det kulturelle er afgørende for dets eksistens.

Han taler i den forbindelse i Pluk fra forskning i Sønderjylland 1/91 om en »fremtidig europæisk livsforståelse«, hvor man ikke opgiver sig selv. I dette Europa uden grænser vil hjemmetyskeren med sin »Zweistromigkeit«, dvs. kulturelle tvestrengethed, være særligt velegnet til at leve, fordi »Zweistromigkeit« i sig selv har en trang til det overnationale; et udsagn, der nok kan udfordre til debat.

I det danske mindretal derimod, ved jeg, hævder lederne, man er danskere, blot med tysk pas, unge derimod, de er sydslesvigere. Desuden spiller det politiske en vigtig rolle på lige fod med det kulturelle, og man diskuterer flere sydslesvigere på ledende poster. Også her tænkes dog i museums-baner, jvf. Danevirke-museum og dansk mindretals-samling, diskuteres kultur og politik, og skrives mindretalshistorie og turbeskrivelser. Det ses tydeligst af, at det kun er de mest borgerligt-konservative i det danske mindretal, der har Weitlings syns-punkter.

Bogen giver et godt indblik i hjemmetysk selvforståelse, som den diskuteres blandt den mest formulerende del af det tyske mindretal, og derudover et rids af det tyske mindretals historie.

Nils Vollertsen

Stednavne i Københavns amt. Smørum herred, Nord-lige del. Danmarks Stednavne nr. 20.

Udgivet af Institut for Navneforskning ved Bent Jørgensen. København (Reitzels Forlag) 1990. 260 s. 120 kr. (bd. 19 + 20: Smørum herred. Samlet pris 180 kr.).

Den store serie om Danmarks stednavne, der begyndte at udkomme i 1922, går støt og roligt videre. For nyligt er afsluttet udgaven af Smørum herred vest for København, som Bent Jørgensen har stået for.

Udgivelsesprincipperne er identiske med de tidligere bind, men dog således at såvel bebyggelsesnavne som naturnavne er anført hver for sig alfabetisk under det enkelte ejerlav, hvad der gør det nemmere for brugerne at orientere sig i stoffet. Som en ekstra service er for naturnavnene anført, i hvilken vang det pågældende sted lå.

Da udgavens hovedsigte er at registrere og tolke navne på bebyggelser, som kendes i kilderne fra før ca. 1700, og da Bent Jørgensen har været særdeles omhyggelig med at gennemgå hele det relevante såvel trykte som utrykte materiale, er udgaven samtidig en helt uundværlig håndbog for alle, der beskæftiger sig med egnens ældre historie. Man får faktisk direkte henvisninger til de væsentligste kilder, der omtaler de enkelte lokaliteter, samtidig

med at forkortelseslisten i realiteten er en ajourført oversigt over egnens topografiske litteratur. Udgaven er forsynet med et farvetryk af det moderne topografiske kort i 1:100.000, hvad der letter orienteringen.

Det er en videnskabelig publikation, og derfor er der selvfølgelig også anvendt en faglig, filologisk terminologi. På den anden side kunne man måske undertiden godt slække lidt på fagudtrykkene, og undgå sætninger som f.eks.: »I markbøgerne er subst. ofte anført umiddelbart efter navnet, og det lader sig i mange tilfælde ikke afgøre, om der er tale om en appositionel størrelse uden for navnet

eller om epexege« (s. 15, forklaring til efterledet »ås«).

Bent Jørgensen er en grundig og omhyggelig forsker, og læseren kan næsten få sved på panden ved at følge hans redegørelse for forskningsprocessen, som f.eks. ved arbejdet med at tolke navnet Hovgårdsholm i Ledøje. Navnet optræder i svært læselige former på de forskellige kort og andre kilder, og vi kan i detaljer følge udgiverens kvaler og overvejelser. Mindre omhyggelige forskere havde nok bare skrevet: »Navnet er svært læseligt« eller helt undladt at bemærke usikkerheden.

Karl-Erik Frandsen